

Protocol voor het melden van archeologische vondsten op zee

Visserijsector

Voorwoord

Dit protocol werd binnen het IWT-project SeArch, Archeologisch Erfgoed in de Noordzee (2013-2016) (www.sea-arch.be) opgesteld door het Agentschap Onroerend Erfgoed in samenspraak met de verschillende belanghebbenden (Baggersector, aggregaat- en zandwinningsindustrie, hernieuwbare energiesector, visserij, havens, overheid, toerisme...) en rekening houdende met de resultaten van een uitgebreide stakeholdersbevraging. Het protocol dient als een mitigerende maatregel bij het aantreffen van archeologische vondsten op zee en geeft meer uitleg over: het belang van onderwatererfgoed, de huidige wetgeving omtrent onderwatererfgoed en de bijhorende meldingsplicht, en welke stappen men dient te ondernemen bij het aantreffen van een archeologische vondst op zee om informatieverlies te vermijden.

Op 5 augustus 2013 ratificeerde België de UNESCO 2001 conventie ter bescherming van het cultureel erfgoed onder water en vanaf 1 juni 2014 kwam de nieuwe wet betreffende de bescherming van cultureel erfgoed onder water in voege. Ingevolge deze wet moeten vondsten in de territoriale zee, de exclusieve economische zone of op het continentaal plat gemeld worden aan de gouverneur van West-Vlaanderen die de rol van ontvanger van het cultureel erfgoed onder water op zich neemt (www.vondsteninzee.be).

Na overleg met de Gouverneur van West-Vlaanderen werd overeengekomen om de binnen het SeArch-project opgestelde protocollen officieel te gebruiken en ze te verspreiden onder de verschillende sectoren werkzaam op zee.

Aanvullend op de nieuwe wetgeving, de meldingsplicht en de protocollen werd bij het VLIZ (Vlaams Instituut voor de Zee) Marien Station Oostende een depot en conservatielabo ingericht waar de gedeponeerde vondsten geregistreerd, gedocumenteerd en geconserveerd zullen worden.

www.sea-arch.be

www.onroenderfgoed.be

www.vondsteninzee.be

www.vliz.be

Inhoudsopgave

I	Inleiding	4
II	De Noordzee, een archeologisch en paleontologisch archief	4
III	Meldingsplicht voor vondsten in het Belgische deel van de Noordzee	4
IV	Wat wordt bedoeld met vondsten?	5
V	Vondst van mijnen of explosieven!	5
VI	Anomalie of obstructie op/in de zeebodem	6
VII	Stroomschema “Anomalie of obstructie op/in de zeebodem”	7
VIII	Vondstformulier: Anomalie of obstructie op/in de zeebodem	8
IX	Vondst aan boord	9
X	Stroomschema “Vondst aan boord”	10
XI	Vondstformulier: Vondst aan boord	11
XII	Fotograferen van vondsten	12
XIII	Behandeling van vondsten en tijdelijke opslag	13
XIV	Richtlijnen voor het identificeren van vondsten van archeologisch belang.	14
XV	Kopie vondstformulier: Anomalie of obstructie op/in de zeebodem	17
XVI	Kopie vondstformulier: Vondst aan boord	18

I Inleiding

Tijdens het vissen op zee bestaat de mogelijkheid dat de netten blijven haperen achter sporen of overblijfselen uit het verleden en/of dat deze laatste terecht komen in de netten. Het kan gaan om vuurstenen werktuigen uit de prehistorie tot restanten van scheeps- of vliegtuigwrakken, die inzicht kunnen verschaffen over de wijze waarop de mens het gebied in vroegere tijden heeft gebruikt. Deze informatie is enorm belangrijk voor archeologen.

II De Noordzee, een archeologisch en paleontologisch archief

De Noordzee vormt een uniek archeologisch en paleontologisch archief. Op het hoogtepunt van de laatste ijstijd, zo'n 20.000 jaar geleden, lag de zeespiegel meer dan 120 meter lager dan nu en grote delen van de Noordzee waren toen land. Dit landoppervlak werd bewoond en was cruciaal voor de ontwikkeling van prehistorische gemeenschappen. Deze vaak laag gelegen, water- en voedselrijke gebieden hebben een belangrijke rol gespeeld in de opkomst van de moderne mens, de eerste experimenten met visvangst en zeevaart, en via deze de verspreiding van nieuwe inzichten en technologieën. Toen het klimaat opwarmde en het ijs begon te smelten liep de Noordzee geleidelijk weer vol en vormde ze nog steeds een element van verbinding en verspreiding eerder dan van scheiding. De rol van de zeeën, in dit geval de Noordzee, is cruciaal bij heel wat ontwikkelingen, zowel negatieve als positieve: verspreiding van epidemieën, invasies, verspreiding van nieuwe ideeën, ontstaan van handelsverbanden zoals de Hanze, de opkomst van Brugge,... Het zuidelijk deel van de Noordzee is tegelijkertijd ook één van de meest druk bevaren zeeën ter wereld van de middeleeuwen tot nu door de aanwezigheid van handelsmetropolen als Antwerpen, Brugge, Amsterdam, London,... in de onmiddellijke omgeving.

De ontdekking van archeologische sites in de Noordzee van duizenden, soms zelfs tienduizenden jaren oud toont overduidelijk aan dat niet alleen artefacten, verdrongen nederzettingen, wrakken en structuren maar zelfs volledige landschappen kunnen bewaard blijven onder water. De bewaringstoestand van dit onderwatererfgoed is vaak uitzonderlijk goed, een direct gevolg van de waterverzadigde condities, de eventuele afdekking door zandlagen, het zuurstofarme milieu (die de afbraak vertraagt) en de stabiele temperatuur na het begraven. Dit uniek archeologisch en paleontologisch archief is tot op heden grotendeels onbekend en onontgonnen. Het bevat nochtans een onvoorstelbare schat aan informatie over de leefomgeving van de prehistorische mens en de historische ontwikkeling van mariene regio's, en verdient daarom dezelfde goede zorgen als het bronnenmateriaal aanwezig op het land.

III Meldingsplicht voor vondsten in het Belgische deel van de Noordzee

Vondsten in de territoriale zee, de exclusieve economische zone of op het continentaal plat moeten sinds 1 juni 2014 gemeld worden aan de gouverneur van West-Vlaanderen ingevolge de wet van 4 april 2014 betreffende de bescherming van cultureel erfgoed onder water en het KB van 25 april 2014 ter uitvoering ervan (www.vondsteninzee.be). Dit kan gebeuren door het melden van bepaalde gegevens per mail aan gouverneur@west-vlaanderen.be of via het elektronisch formulier <http://www.vondsteninzee.be/content/een-vondst-melden>

IV Wat wordt bedoeld met vondsten?

Vondsten: Elke ontdekking van sporen van menselijke aanwezigheid met een cultureel, historisch of archeologisch karakter die zich deels of volledig, tijdelijk of permanent onder water bevinden, met name:

Vindplaatsen, structuren, gebouwen, voorwerpen en menselijke resten, alsook hun archeologische en natuurlijke context;

Schepen, luchtvaartuigen, andere vervoermiddelen of delen daarvan met hun vracht of inhoud alsook hun archeologisch en natuurlijke context;

Prehistorische voorwerpen;

Waarvan de ontdekker redelijkerwijze kan vermoeden dat het cultureel erfgoed onder water is en dat dit nog niet geregistreerd is in het elektronisch register <http://www.vondsteninzee.be/overzicht-registraties>

Zie ook punt XIV Richtlijnen voor het identificeren van vondsten van archeologisch belang pg. 14

Let Op! Een vondst melden betekent dus niet per definitie dat de vondst ook moet bovengehaald zijn. Anomalieën of obstructies op de zeebodem waaraan de netten blijven haperen dienen ook gemeld te worden.

V Vondst van mijnen of explosieven!

Bij het aantreffen van munitie of explosieven (mijnen, torpedo's, dieptebommen, granaten, kogels en of andere explosieve oorlogstuigen) dient in eerste instantie gehandeld te worden volgens het protocol "Behandeling van in zee opgeviste mijnen en explosieven" (BaZ 1/10), en moet dit gemeld worden aan het commando Marineoperaties, permanentie van Comopsnav, Graaf Jansdijk 1, 8380 Zeebrugge, via het MRCC-Kustwacht Oostende te Oostende (Marine Rescue and coordination Centre).

VI Anomalie of obstructie op/in de zeebodem

Indien tijdens het vissen de netten blijven haperen, scheuren of verloren gaan, dan kan dit wijzen op een obstructie op of in de zeebodem.

Om (extra) schade aan de visapparatuur en het mogelijk op of in de zeebodem aanwezige erfgoed te vermijden dient men onmiddellijk de juiste positie (WGS84 coördinaat) van de obstructie te achterhalen en wordt er aangeraden deze positie tijdelijk te vermijden tot er duidelijkheid is over de aard van de obstructie. Wanneer de positie niet exact kan opgenomen worden zal men een zo nauwkeurig mogelijke positie (bij benadering) inschatten of begin- en eind coördinaat van de afgeviste strook noteren.

Vul onderstaand formulier (VIII Vondstformulier: Anomalie of obstructie op de zeebodem op pg. 8 of XV Kopie vondstformulier: Anomalie of obstructie op de zeebodem pg. 17) zo volledig mogelijk in.

Vervolgens zal men de aangetroffen anomalie en/of vondsten melden aan gouverneur@west-vlaanderen.be of via het elektronisch formulier <http://www.vondsteninzee.be/content/een-vondst-melden>

Het is aangeraden om de visnetten zo snel mogelijk te controleren op archeologische artefacten. Bij het aantreffen van vondsten dienen deze ook gemeld te worden volgens de procedure "Vondst aan boord" (zie punt IX pg. 9)

VII Stroomschema “Anomalie of obstructie op/in de zeebodem”

Anomalie of obstructie op/in de zeebodem

Positie anomalie/obstructie bepalen
(Puntcoördinaat, zone of afgeviste strook)

Positie tijdelijk vermijden

Invullen vondstformulier (punt VIII)

Vondst/anomalie/obstructie melden via:
<http://www.vondsteninzee.be/content/een-vondst-melden>
of
gouverneur@west-vlaanderen.be

Visnetten bovenhalen en controleren op vondsten

Bij het aantreffen van vondsten (zie punt IX Vondst aan boord pg. 9)

IX Vondst aan boord

Indien er tijdens het vissen een vondst wordt aangetroffen in de netten, dient zo snel mogelijk de kapitein/schipper verwittigd te worden die op zijn beurt de vermoedelijke positie (WGS84 coördinaat) van waar de vondst afkomstig is tracht te achterhalen. Wanneer dit onmogelijk is dient men begin- en eind coördinaat van de afgeviste strook, van waaruit de vondst afkomstig is, te noteren.

Om schade aan de visapparatuur en het mogelijks nog op of in de zeebodem aanwezige erfgoed te vermijden wordt er aangeraden om deze positie of zone tijdelijk te vermijden tot er duidelijkheid is over de herkomst van de vondst en of deze wel of niet afkomstig is van een archeologische site (wraksite, verdronken nederzetting,...).

Vul onderstaand formulier (XI Vondstformulier: Vondst aan boord op pg. 11 of XVI Kopie vondstformulier: Vondst aan boord pg. 18) zo volledig mogelijk in en maak enkele foto's van de vondst (zie punt XII op pg. 12)

Vervolgens zal men de aangetroffen vondst(en) zonder verwijl melden aan gouverneur@west-vlaanderen.be of via het elektronisch formulier <http://www.vondsteninzee.be/content/een-vondst-melden>

Vondsten aan boord dienen zo optimaal mogelijk bewaard te worden om hun wetenschappelijke informatiewaarde niet verloren te laten gaan door uitdroging, versnelde corrosie en verval. Richtlijnen voor het tijdelijk bewaren van vondsten uit zee vindt u onder punt XIII op pg. 13

X **Stroomschema “Vondst aan boord”**

Vondst aan boord

Verwittig de kapitein

Vermoedelijke herkomstpositie vondst bepalen
(Puntcoördinaat, zone of afgeviste strook)

Positie tijdelijk vermijden

Invullen vondstformulier (punt XI)

Foto's maken van de vondst + vondst veiligstellen

Vondst melden via:

<http://www.vondsteninzee.be/content/een-vondst-melden>

of

gouverneur@west-vlaanderen.be

XII Fotograferen van vondsten

Goede foto's kunnen heel veel informatie bevatten. Ze kunnen een idee geven over de grootte, de grondstof, de vorm, eventuele ouderdom... van een vondst. Indien er bij de melding van een vondst enkele goede foto's zitten, dan kunnen deze snel rondgestuurd worden naar de verschillende materiaalspecialisten die dan op hun beurt kunnen zorgen voor een snelle determinatie en eventuele datering. Op die manier kan er ook onmiddellijk een inschatting gemaakt worden van het archeologisch belang van de vondst.

Hier enkele tips voor het nemen van foto's:

-Neem van iedere vondst een aparte foto (geen groepsfoto's)

-Zorg dat de vondst zo groot mogelijk maar volledig op de foto staat

-Plaats een herkenbaar object (een pen, een 2 Euro muntstuk...) of een meetlat mee op de foto zodat de grootte van de vondst aan de hand hiervan ingeschat kan worden.

-Om sterke reflecties van de flits te vermijden is het aangeraden de vondst ergens te plaatsen waar er voldoende natuurlijk licht op valt, zodat de flits niet gebruikt dient te worden.

-Zorg voor scherpe beelden.

-Neem foto's uit verschillende hoeken (voorzijde, achterzijde en zijkanten van de vondst)

-Neem close-up foto's van eventueel aanwezige bewerkingssporen, merktekens, jaartalstempels, letters, cijfers of andere opvallende kenmerken... die belangrijk kunnen zijn bij de determinatie en datering van de vondst.

XIII Behandeling van vondsten en tijdelijke opslag

Om de wetenschappelijke informatiewaarde van een vondst uit zee niet verloren te laten gaan moet deze zo optimaal mogelijk bewaard te worden. Vondsten uit zee kunnen snel uitdrogen en uit elkaar vallen. Daarnaast kan het contact met licht en zuurstof ervoor zorgen dat het corrosieproces versnelt of dat er algen- of schimmelgroei ontstaat die de vondsten aantast. Daarom zijn er 3 zaken van cruciaal belang: bewaar de vondsten **NAT**, **KOEL** en in het **DONKER**. **Let op! Indien een vondst toch is uitgedroogd, plaats deze dan nooit terug in water (zie richtlijnen hieronder).**

Indien voorwerpen van archeologisch belang aangetroffen worden:

- Behandel alle vondsten met zorg.
- Niet schoonmaken! (Roest, sediment, concretie of aangroei niet verwijderen)
- Verschillende materiaalsoorten apart inpakken
- Maak foto's van de vondst in de toestand waarin die werd aangetroffen (zie punt XII pg. 12)
- Zorg voor een uniek referentienummer voor elk artefact (bv datum van de vondst + coördinaat en volgnummer) of plak een kopie van het vondstformulier op de bak of zak waarin de vondst bewaard wordt.

Natte vondsten dienen te worden ondergedompeld in water in een geschikte schone container (af te sluiten bak of zak), die op een donkere koele plaats bewaard wordt om uitdroging, schimmelgroei en contact met zuurstof te vermijden.

Uitgedroogde vondsten in een geschikte schone container (af te sluiten bak of zak) plaatsen, die op een donkere koele plaats bewaard wordt om schimmelgroei te vermijden.

Wanneer een vondst te groot is om in te pakken volgens de bovenstaande richtlijnen is het wenselijk om deze evenzeer vochtig te houden door ze regelmatig nat te sproeien, ze in te wikkelen in plastic en ze uit de zon en wind te bewaren om uitdroging te voorkomen.

Te vermijden!

- Uitdroging : wanneer vondsten (te snel) uitdrogen gaan ze barsten en vallen ze uit elkaar.
- Papier : Wikkel vondsten nooit in papier! Nat papier zal aan de vondst blijven plakken.
- Bubbelplastic : Wikkel vondsten nooit in bubbelplastic. Deze kan indrukken achterlaten op zachtere materialen.
- Metalen bakken: Gebruik nooit metalen bakken voor de opslag van vondsten. Deze kunnen problemen geven met corrosie, zeker wanneer ze in contact komen met zoutwater.
- Lijm : Gebruik nooit lijm om vondsten die uit elkaar gevallen zijn terug te plakken!

Depot en conservatielabo "Vondsten in Zee"

Vondsten dienen gedeponeerd te worden in het speciaal daarvoor ingericht depot en conservatielabo bij het VLIZ (Vlaams Instituut voor de Zee) Marien Station Oostende, waar de vondsten geregistreerd, gedocumenteerd en geconserveerd zullen worden.

VLIZ Marien Station Oostende

Adres: Halve Maan site, Slipwaykaai 2, 8400 Oostende

Tel.: +32-(0)59-34 21 30 | Fax: +32-(0)59-34 21 31 | e-mail: info@vliz.be

XIV Richtlijnen voor het identificeren van vondsten van archeologisch belang.

Hout

Donkergekleurd waterverzadigd hout is meestal oud en bijgevolg van archeologisch belang. Gebruiksvoorwerpen uit hout of bewerkte palen, balken of planken voorzien van pengaten, nagels of bouten zijn hoogstwaarschijnlijk afkomstig van oude scheepswrakken. Alle voorvallen dienen gemeld te worden.

Licht gekleurd hout, hout dat gemakkelijk drijft of 'rondhout' met schors hebben geen archeologische waarde en kunnen bijgevolg genegeerd worden.

Metalen

Diverse metalen en metaallegeringen worden reeds sinds het 4de millennium v. Chr. gebruikt voor het vervaardigen van gereedschap, gebruiksvoorwerpen, sieraden, munten...Het is dan ook zeer moeilijk om een sluitende richtlijn te maken omtrent de datering van metalen objecten en of een metalen voorwerp van archeologisch belang is.

IJzeren en stalen voorwerpen die omhuld zijn met concretie (= een dikke amorfe beton-achtige laag bestaande uit corrosieproducten, samengekoekt zand, schelpen...) zijn waarschijnlijk van archeologisch belang en dienen gemeld te worden.

Stukken plaatwerk of structurele elementen voorzien van klinknagels of bouten kunnen van een scheepswrak afkomstig zijn en dienen gemeld te worden.

Objecten die vervaardigd zijn uit blik, dat eventueel ook nog geverfd is, zijn waarschijnlijk niet van archeologisch belang en moeten niet gemeld worden

Objecten gemaakt uit koper of een koperlegering (brons, messing) kunnen zeer oud zijn en dienen zeker gemeld te worden.

Voorwerpen gemaakt uit edele metalen zoals munten en sieraden zijn meestal goed te dateren en dienen zeker gemeld te worden.

Aluminium onderdelen of plaatwerk voorzien van klinknagels kunnen wijzen op een vliegtuigwrak. Deze vondsten dienen ten alle tijden gemeld te worden

Botmateriaal en benen voorwerpen

Dierlijke botten, tanden en slag tanden kunnen van archeologisch belang zijn omdat ze mogelijk dateren uit de laatste ijstijd, zo'n 20.000 jaar geleden, waarin grote delen van de Noordzee nog land waren. Zij kunnen ons iets meer vertellen over het landschap en het klimaat in het verleden en indien ze snijsporen of duidelijke breuken vertonen kan dit eventueel toegeschreven worden aan menselijke activiteit. Zulke vondsten dienen gemeld te worden.

Objecten gemaakt uit been of hoorn (harpoenen, pijlpunten, kammen, priemen...) kunnen zeer oud zijn en moeten zeker gemeld worden.

Menselijk botmateriaal is zeker van archeologisch belang, het kan afkomstig zijn van een wraksite of verdronken nederzetting. Een spectaculair voorbeeld is de vondst van een stuk Neanderthaler schedel in de Nederlandse Noordzee. Menselijk botmateriaal dient altijd gemeld te worden.

Steen

Bijlen, messen of andere werktuigen gemaakt uit vuursteen (silex) en gepolijste en/of doorboorde stukken natuursteen dateren hoogstwaarschijnlijk uit de prehistorie. Zulke vondsten dienen zeker gemeld te worden.

Grote blokken bekapte of doorboorde natuursteen kunnen in het verleden dienst gedaan hebben als anker of netverzwaring en dienen bijgevolg gemeld te worden.

Een (meestal ovaalvormige) stapel natuurstenen op de zeebodem kan de ballast van een gezonken schip zijn. Onder zulke ballaststenen kunnen de resten van een houten scheepswrak verborgen liggen. Zulke vondsten dienen gemeld te worden.

Aardewerk

Aardewerk is een veel omvattende materiaalcategorie. Het kan gaan om vele soorten gebruiks aardewerk zoals kruiken, borden, pannen, kommen,... maar ook bakstenen en tegels behoren tot het aardewerk.

Elk fragment van aardewerk kan van archeologisch belang zijn en dient gemeld te worden.

Enkel die stukken aardewerk die overduidelijk modern zijn mogen genegeerd worden.

Hetzelfde geldt voor bakstenen. Ruw gebakken bakstenen met een uitzonderlijk formaat kunnen middeleeuws of zelfs Romeins zijn en kunnen duiden op een verzonken nederzetting of de lading van een schip. Zulke vondsten dienen gemeld te worden.

Machinaal vervaardigde en/of overduidelijk moderne bakstenen mogen genegeerd worden.

Glas

Vanaf het begin van onze jaartelling wordt glas algemeen gebruikt voor het vervaardigen van flessen, schalen, kommen, drinkglazen,... Glazen voorwerpen kunnen afkomstig zijn uit de lading of inventaris van een scheepswrak of van een verdronken nederzetting en dienen gemeld te worden, uitgezonderd glas dat overduidelijk modern is.

Leer of textiel

Door de waterverzadigde condities, het zuurstofarme milieu, de vrij constante temperaturen en de eventuele afdekking door sedimenten, bestaat de kans dat leer of textiel zeer goed bewaard blijven onderwater. Het aantreffen van leer of textiel dient gemeld te worden aangezien dit afkomstig kan zijn van een scheepswrak of verdronken nederzetting.

Rubber, plastic,...

In de meeste gevallen zijn losse vondsten van rubber, plastic, bakeliet en soortgelijke moderne materialen niet van archeologisch belang en kunnen bijgevolg genegeerd worden. Enkel indien dergelijke materialen binnen eenzelfde gebied worden aangetroffen in combinatie met andere vondsten zoals gebruiksvoorwerpen, aluminium, munitie... kan dit wijzen op een wraksite (scheepswrak, vliegtuigwrak...). Dergelijk materiaal moet gemeld worden.

